

IZHODIŠČNA NAČELA ZA VREDNOTENJE SOCIOGOSPODARSKIH IN PROSTORSKIH PROBLEMOV SLOVENCEV V ITALIJI

Vladimir Klemenčič* Karel Šiškovč**

Teorija, še bolj na praksa, ko sta pozitivno obravnavali vprašanja narodnih manjšin, sta se ukvarjali samo z nekaterimi manjšinskimi značilnostmi: z enakopravnostjo v človeškem smislu, jezikom, kulturo in šolo. Zanimarjali sta predvsem ali povsem socialno-ekonomske in prostorske strukturne značilnosti, ki so nepogrešljiv del celovitega objekta družbene skupnosti narodnomanjšinskega značaja. V teoriji, še bolj pa v dnevni politični praksi se ta okrnjen način obravnavanja problematike narodnih manjšin še vedno v glavnem nadaljuje in s tem zamegljuje celovitost problemov družbenih skupnosti narodno manjšinskega značaja.

V bistvu se narodne manjšine na splošno obravnavajo kot skupnosti, ki imajo lastne značilnosti le na jezikovnem, kulturno-prosvetnem in šolskem področju, ne upoštevajo jih pa, ko gre za njihova specifična socialna, gospodarska in prostorska vprašanja, ki naj bi bila splošno veljavna za vso ali za vse državne skupnosti, v okviru katerih žive narodne manjšine.

Glavna pomanjkljivost takega načina obravnavanja je v samem načelnem izhodišču pristopanja k narodno manjšinski problematiki. Večinska družbena skupnost, ki ima ne glede na svojo notranjo razvejanost v družbeno gospodarskem in političnem smislu "vso" oblast v rokah - oblast v širšem smislu, ker ne gre le za politično, državno ali upravno, pač pa tudi za socialno in gospodarsko oblast - težko priznava celovitost narodno manjšinske skupnosti kot specifične družbene skupnosti. Istočasno pa sama narodna manjšinska skupnost zaradi pritiskov, ki jih je deležna in zaradi splošnega vzdušja objektivnega in subjektivnega pogojevanja, v katerem živi, stopa pogostoma v boj za tiste dele svojih pravic, ki jo na zunaj in na znotraj označujejo kot narodnostno različne, ne postavlja pa zahtev po ohranitvi in razvoju drugih značilnosti, ki jo socialno, gospodarsko in čisto tudi prostorsko specifično predstavljajo.

Narodna manjšina, ki je del družbenogospodarske in prostorsko konstituirane nacije in živi kot ločeni del nacije v državi drugega naroda, je dejansko razdvojen fragment družbene skupnosti z enotnimi nacionalnimi značilnostmi. Ta fragment bi v teoriji lahko s celotno nacijo imel poleg splošnih nacionalnih tudi socio-gospodarske in prostorske značilnosti. Ker pa živi oddvojen od lastne nacije, ohranja skupne nacionalne značilno-

* dr. red.univ.prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

** dr. polit. ved, glej izvleček na koncu Obzornika

sti. Marsikje ohranja zato, ker živi ločeno od lastne nacije, le del njenih skupnih socio-gospodarskih in prostorskih značilnosti, saj je istočasno prisiljena prevzemati sociogospodarske in prostorske značilnosti državne in družbene skupnosti, v kateri živi. To pa pomeni, da v optimalnem primeru ohranja le del svojih nacionalnih značilnosti (jezik, kulturo, šolstvo). Kljub meji ohranja "latu sensu" prostorsko kontinuiteto z lastno nacijo, vendar zaradi drugačnega ambienta vplivata nanjo posredno in neposredno sociogospodarska in tudi prostorska stvarnost večinske družbe države, v kateri živi. V tem smislu prihaja do diversifikacije njene sociogospodarske in prostorske značilnosti "latu sensu", medtem ko po drugi strani, "strictu sensu", ne izginjajo njene posebne sociogospodarske in prostorske značilnosti, ki so podobne vsaj po izhodiščih sociogospodarskim in prostorskim značilnostim njene nacije v matični državi.

Zaradi večje moči konstituirane nacije, družbene skupnosti in države, v kateri živi, začenja narodna manjšina že zaradi tega izgubljati nekatere lastne značilnosti, zlasti tam, kjer delujejo mnogo bolj učinkovito objektivni dejavniki večinskega naroda, to je drugačna nacionalna družbena ter gospodarska stvarnost skupno s kolokacijo manjšinskega ali nacionalno mešanega ozemlja v drugodržavni ali drugodružbeni konstituirani prostorski ureditvi. Če si pa omislimo narodno manjšinsko skupnost kot rezultat prepletajočih se procesov tako na prostoru nacije, h kateri spada, kot na prostoru druge nacionalne skupnosti, h kateri spada ozemeljsko iz raznih zgodovinskih vzrokov, lahko zaključimo, da je zanjo velika tragedija, ker je politično prostorsko odvojena od lastne nacije. Postavljajo se ji vsestranske ovire za "naraven" razvoj, "latu sensu", na sociogospodarskem področju in prostorskem območju. Vsestranske ovire v smeri takšnega razvoja pa povzročajo v sodobnem in perspektivnem razvoju manjšini tudi druge ovire za nacionalno samobitnost in za nadaljnji nacionalni razvoj.

Tako prihaja do dveh procesov: na eni strani do še stopnjevanega odvajanja nacionalne manjšine od lastne nacije, kar še povečuje sociogospodarsko in prostorsko oddvojenost, ki privede do slabitve sociogospodarskih in prostorskih značilnosti, ki so skupne nacionalne manjšini in naciji, h kateri spada, na drugi strani pa sociogospodarska in prostorska struktura državne in družbene skupnosti, v kateri živi manjšina, čedalje bolj pogojuje in "vsiljuje" manjšini drugačne značilnosti. Procesi repulzije na eni in atrakcije na drugi strani spreminjajo objektivno, če že ne subjektivno značaj narodne manjšine. Vsiljujejo ji socialno in prostorsko strukturo, ki ni njej izvirna z najrazličnejšimi posledicami: s postopno izgubo nacionalnih značilnosti, asimilacijo in raznaroditvijo. V kolikor bi obveljala načela tendenc vsrkanja drugonarodnega telesa-manjšine s strani večinske nacije, ki dominira v državi, kjer živi narodna manjšina, je jasno, da bi bila historično vsaka narodna manjšina obsojena na asimilacijo in raznaroditev. Če bi se v zadnji konsekvenci naslanjali na teorijo in prakso načel, ki so izšla na gospodarskem, socialnem in političnem področju iz meščanske revolucije, ko so se na primer na političnem področju ravnali po načelih "svobodne izbire" in "formalne enakopravnosti", na sociogospodarskem področju pa po načelih "svobodne izbire" in "zasebne pobude" ter popolne sproščenosti tržnega mehanizma, postaja jasno, da je historično vsaka narodna manjšina obsojena na asimilacijo in raznaroditev.

Že pred prvo svetovno vojno, med obema vojnama, predvsem pa po drugi svetovni vojni, so zlasti v okviru Lige narodov, oz. v okviru OZN, prišli v

teoriji in praksi do spoznanja, da je potrebno, najti oblike zaščite, ki bi zagotavljale narodnim manjšinam zaščito njihove značilnosti in da je nemogoče pristopiti k tem vprašanjem z načeli "tržnega mehanizma". Z načelom "o enakopravnosti pripadnikov" manjšin se je zlasti po drugi svetovni vojni izoblikovalo mnenje o potrebi zaščite manjšinskih nacionalnih skupnosti kot posebnih in specifičnih družbenih skupnosti, kar je prav gotovo pripomoglo k izoblikovanju novih teorij in delno tudi prakse celovitejšega obravnavanja problematike narodnih manjšin. Vendar teorija in praksa še nista v celoti zajeli kompleksne celovitosti narodnih manjšin, ki predstavljajo subjekt ne le na področju nacionalne specifikke, "strictu sensu", pač pa tudi na področju sociogospodarske in prostorske problematike.

Primer prvega večjega poskusa kompleksnega in celovitega obravnavanja te problematike je prišel do izraza na Mednarodni konferenci o manjšinah, ki je bila v Trstu leta 1974. Tu se je posebna delovna skupina bavila izključno s sociogospodarskimi in prostorskimi problemi manjšin. V praksi pa obstaja v Evropi tudi konkreten primer, kako so bili zajeti v upravno, gospodarsko in politično ureditev določene manjšinske skupnosti tudi aspekti sociogospodarske in prostorske zaščite. Tako je na Južnem Tirolskem nemška narodna skupnost dobila določen specifičen status zaščite tudi na sociogospodarskem in prostorskem področju.

Iz omenjenih teoretičnih izhodišč in konkretne aplikacije statusa zaščite nemške manjšine na Južnem Tirolskem se naravnost vsiljuje potreba, da se takšno obravnavanje manjšin sploši in preide k reševanju manjšinskih vprašanj po načinu, ki bolj odgovarja sedanjemu času ter je povezan s splošnimi tendencami podružbljanja in množičnega pretakanja ljudi in blaga v mednarodnem merilu.

Pri tem pa je potrebno računati na odpore pretekle mentalitete in preživele strukture. Narodne manjšine so bile pogostoma predmet spora med državami. Zato so marsikdaj države instrumentalizirale svoje lastne ali tuje narodne manjšine v svoji politiki do sosednjega ali drugega partnerja. To je predvsem izhajalo iz državniškega načela, da predstavljajo narodne manjšine objekt politike kot skupek pripadnikov druge narodnosti, niso pa družbena skupnost z lastnimi značilnostmi. Narodna manjšina je bila skoraj vedno obravnavana kot pasiven element, ki lahko pričakuje le asimilacijo in raznaroditev. Zadovoljna pa mora biti, če ji konjunkturna politika dovoljuje določeno "nacionalno dihanje". Bila je bolj talec ali predmet spora kot pa skupnost, ki ima pravico, da se v mejah realne in zgodovinske opredeljene možnosti izreka o svojih lastnih problemih in išče lastne rešitve.

V tem pogledu je bil storjen velik korak naprej tako v teoriji kot praksi, ko so bila v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni v kontekstu specifičnega gledanja na rešitev družbeno gospodarskih in političnih problemov izdelana nekatera načela, ki dvigajo narodne skupnosti oziroma narodnosti na raven specifične družbene skupnosti kot nosilca lastnih interesov in lastnih rešitev. V tem smislu je narodna manjšina oziroma narodnost prikazana kot družbeno telo med družbenimi telesi, kot subjekt med subjekti, ki mu je treba zagotoviti ne le avtonomije, ampak tudi raven odločanja in samoodločanja, skratka samoupravljanja v kontekstu določene družbene, gospodarske in politične stvarnosti.

Verjetno je to izhod iz zagate, v kateri tičijo tako teoretiki kot praktiki narodnomanjšinskega vprašanja, ker se jim stalno vsiljuje neka navidezno nerešljiva ali težko rešljiva antinomija med nacionalnim in družbenim, med specifikom in splošnim. Ta antinomija pa izhaja iz še vedno obstoječega, globoko zasidranega in skoraj povsod prisotnega načela "lastninskega značaja" države v pogledu na prostor, družbo in državljane. Vsaka država se zaradi uveljavljanja načela suverenosti ima za edinega subjekta, ki odloča o sociogospodarskih značilnostih vseh državljanov brez izjeme. Dejstvo, da si država lasti ves državni prostor, povzroča nekatere posledice zlasti narodnim manjšinam, ki živijo na določenem delu državnega ozemlja. Za državo in za večinsko družbeno skupnost je nepojmljivo, da bi odločanje ali soodločanje o prostoru, ki je naseljen z narodno manjšino, prepustili tudi narodni manjšini. Za državo in večinsko družbeno skupnost je jasno, da mora o tem prostoru odločati edinole večinska skupnost, medtem ko se mora narodna manjšina podrežati odločitvam večinske skupnosti. Posledice tega se kažejo v krčenju obsega preselitvenega prostora narodnih manjšin ob istočasnem širjenju prostora večinske skupnosti.

V teorijah in zahtevah narodnih manjšin je bila zlasti v zadnjem času v ospredju skrb za prostor, ki je ena od bistvenih značilnosti narodne manjšine oziroma ena od objektivnih jamstev za njen nadaljnji obstoj in razvoj. V preteklosti, ko se še ni bil začel vsestranski proces urbanizacije, modernizacije in industrializacije območij, pretoka ljudi in dobrin v državnih in širših skupnostih, je bil lahko še prostor za narodno manjšino objektivno jamstvo, ki je bilo v pogojih agrarne statične družbe ogroženo od večinske narodne skupnosti le ob robu z manjšino poseljenega območja. Z močno stopnjevanimi gospodarskimi procesi po drugi svetovni vojni je postal prostor v Evropi dobrina, ki ga potrebuje družba za vse svoje razvojne potrebe. S širjenjem neagrarnih urbanih funkcij se je tudi na podeželju pričel proces zmanjševanja kmetijskega in večanje obsega za urbane in negospodarske funkcije potrebnega prostora. S tem v zvezi večinska družba sili v osrčje narodnomanjšinskega prostora. Z odvzemanjem prostora manjšini je večinska družba začela še intenzivneje ogrožati eno od objektivnih jamstev za obstoj in relativen razvoj narodne manjšine. Veliki razvojni procesi gospodarskega značaja zaradi čedalje večje mobilnosti delovne sile praznijo narodnomanjšinski prostor. Začel se je proces intenzivne socialne in prostorske mobilnosti prebivalstva, ki spreminja podobo in funkcijo prostora. Zaradi "lastninskega" pristopa do prostora je večinska družbena skupnost obravnavala in obravnava narodno manjšinski prostor kot lasten prostor. Sama odloča o njegovem namenskem izkoriščanju in s tem tudi o spreminjanju zunanje podobe pokrajine, ne da bi pri tem pritegovala narodno manjšino k odločanju in soodločanju. Večinski družbeni skupnosti je samo ob sebi razumljivo, da gleda na narodno manjšino kot na skupek lastnih sodržavljanov, ki morajo kloniti pred vsesplošnimi potrebami z edino pa še to relativno garancijo premoženjskih odnosov do posameznikov. Takšen način gledanja in obravnavanja izhaja iz predpostavke, da nacionalna značilnost dela prebivalstva ne more ustaviti razvojnih procesov, in kakor mora posameznik v oddaljenem zaledju večinske skupnosti kloniti pred družbenimi procesi, tako mora tudi narodna manjšina kloniti pred interesi širše skupnosti.

S procesom krčenja narodnomanjšinskega prostora se hkrati odvijajo tudi sociogospodarski procesi, ki spreminjajo socialno in gospodarsko strukturo narodne manjšine. V bistvu je razširjeno mnenje, da narodne manjšine

v Evropi ne predstavljajo socialnega in gospodarskega potenciala, ki bi bil višji od socialnega in gospodarskega potenciala večinske skupnosti. Zaradi takega pojmovanja je "logično", da je narodna manjšina, ki ima šibko socialno strukturo v fazi razkroja njene agrarne strukture in tradicionalnega kmetijstva, postala rezervuar delovne sile na nizki stopnji kvalifikacije. V tem kontekstu prihaja na prostor, kjer živi narodna manjšina, in v sami strukturi manjšine do takega značaja prepletajočih se procesov, ki vodijo manjšine v socialno gospodarsko degradacijo, v končni konsekvenci pa v asimilacijo in raznarodovanje. V narodno manjšinskem prostoru prihaja do vsestranskega vdora večinske družbe v zvezi z gradnjo rezidenčnih naselij, infrastruktur različnega značaja, do razvoja na novo lociranih gospodarskih objektov in dejavnosti, potreb po zelenih rekreacijskih območjih, rekreacijskih in športnih centrih. Ti objekti pa zaradi zaostajanja manjšine v socialni mobilnosti in s tem tudi za potrebami, ki jih ima urbana družba, služijo predvsem večinski urbani družbi, ki si nenehno ustvarja prednosti v socialni mobilnosti prav na manjšinskem prostoru. Zaradi zaostajanja v socialni mobilnosti je narodna manjšina prisiljena prepuščati svoj lasten prostor večinski družbi. Neustrezno kvalificirana se mora na nenaraven način vključevati v modernizirano urbano družbo in zapuščati svoj prostor. Spremeniti mora svojo socialno populacijsko strukturo in na svoj prostor navezane gospodarske dejavnosti. V večini primerov se mora zaradi svojega šibkega gospodarskega potenciala vključevati v sociogospodarske procese večinskega naroda.

V tem nenaravnem procesu socialnega prestrukturiranja manjšine so ji zaradi že prej obstoječega neskladja v sociogospodarskem razvoju večine in manjšine zaprte možnosti prehajanja v določene funkcionalne strukture urbane družbe. Prav ta odpira in pospešuje asimilacijske in raznarodovalne procese, ki jih spremljajo specifični procesi socialne in prostorske mobilnosti prebivalstva. Iz tradicionalnega manjšinskega ozemlja se morajo odčlenjevati pripadniki manjšine, na njihovo ozemlje se pa doseljujejo pripadniki večinskega naroda. Ker je večinskemu narodu, ki prihaja na ozemlje manjšine, zagotovljena uporaba njegovega jezika v vseh oblikah življenja, ki so značilne za urbano družbo, spremlja te procese poleg okrnjevanja manjšinskih socioekonomskih in prostorskih značilnosti tudi okrnjevanje manjšinskih značilnosti na področju jezika in kulture. Pripadniki manjšin, ki se v tem procesu razseljujejo iz svojega manjšinskega prostora in naseljujejo v mestih ali na prostorih večinskega naroda, pa izgubljajo zaradi neupoštevanja specifičnosti položaja take novonastale skupine s strani večinskega naroda vse značilnosti narodne manjšine v jezikovno-kulturnem in sociogospodarskem pogledu.

Če si tolmačimo dosednaje prostorske in sociogospodarske procese kot ustaljeno stvarnost in prakso, bi morali priti do pesimističnega zaključka, da je usoda narodnih manjšin, razen redkih izjem, zapečaten in da je pričakovati njihovo bolečo ali nebolečo asimilacijo. Vendar dinamični sociogospodarski procesi urbane družbe, ki so povezani z mobilnostjo prebivalstva in fleksibilnim spreminjanjem izrabe zemlje, odkrivajo poleg nekaterih že omenjenih za manjšine neugodnih pojavov tudi nove pozitivne procese subjektivnega značaja. Sociogospodarski procesi povzročajo poleg ekonomskih premikov, ki so pogostoma neskladni v čedalje večji meri tudi prodiranje spoznanj in zavest o nujnosti skladnejšega razvoja, ki mora biti zasnovan na načelu priznavanja človekovih potreb in s tem načrtnega oblikovanja takih socioekonomskih premikov, ki bodo v službi objektivnih

potreb in koristi celotne družbene skupnosti. Zaradi tega naraščajo tendence po počlovečenju družbeno-gospodarske stvarnosti in prostora, ki naj služi tudi interesom človeka in s tem tudi manj številnim družbenim skupnostim, narodnim manjšinam. Ta tendenca se kristalizira v naraščajočih množičnih političnih in kulturnih gibanjih, ki se upirajo vsakršnemu spontanemu delovanju in teže k pritegovanju čimvečjega števila ljudi k odločanju in soodločanju pri nadaljnjem spreminjanju sedanje in bodoče sociogospodarske in prostorske podobe večjih ali manjših držav, večjih ali manjših bivalnih in produkcijskih središč. Če izhajamo iz te ugotovitve, moramo odklanjati prav tako misel, da je asimilacija narodnih manjšin "nujna", "logična" in "naravna", saj moramo tudi problematiko narodnih manjšin uokviriti v kontekst tako sociogospodarskih in prostorskih gibanj kot tudi v kontekst masifikacije zavesti o preureditvi sociogospodarskih in prostorskih gibanj v pozitivni smeri, odklanjajoč neskladja, spontanost, majorizacijo manjšega, likvidacijo posebnosti in specifičnosti. To pa pomeni, da je tudi vprašanje sociogospodarske in prostorske problematike narodnih manjšin del vesplošnih tendenc k izrazito bolj demokratično urejeni družbeni stvarnosti, ki naj ne odloča več lastninsko in avtoritarno o vseh vprašanjih organizirane družbe, pač pa naj masificira in decentralizira tudi odločitve in naj odloča le v okviru vsklajenosti vseh interesov večjih in manjših skupnosti za določene koncepte razvoja.

Na področju narodnomanjšinske problematike pa je to možno konkretizirati v smislu upoštevanja objektivnih interesov narodnih manjšin do obstoja, prav tako pa tudi zahtev objektivnega in subjektivnega značaja po njihovem razvoju. Skratka, narodne manjšine je treba imeti za družbeno skupnost, ki ima svoje posebne nacionalne specifičnosti, sociogospodarske interese in potrebe in ki živi na določenem prostoru.

Ko gre za ta prostor, za nacionalno specifiko in za specifične sociogospodarske potrebe, se mora večinska skupnost na enakopravni podlagi soočati s specifičnimi potrebami narodne manjšine. Uveljaviti se mora pojem "kolektivne enakopravnosti", ki naj nadomešča v splošnih problemih pojem "individualne enakopravnosti". Če se rešitev problemov narodnih manjšin premakne iz načela "individualne enakopravnosti" k načelu "kolektivne oziroma skupinske enakopravnosti", pomeni to pritegnitev narodne manjšine k soodločanju o problemih, ki se nanašajo na manjšino kot skupnost in ne kot seštevek pripadnikov. Le-ta ne more dajati sinteze kolektivnih potreb. Zato je jasno, da mora večinska skupnost razumeti, kako nujno je izoblikovati instrumente in oblike soočanja in soodločanja za manjšinsko skupnost, ki pa v teh instrumentih in oblikah ne sme biti majorizirana, pač pa vzeta v poštev kot enakopraven partner odločanja. V nasprotnem primeru je tudi najbolj demokratična, najbolj decentralizirana v odločanju in najbolj masificirana družba v odnosu do narodne manjšine avtoritarna in diktatorska.

Pojem demokratizacije vsakega družbenega in gospodarskega procesa ne more biti last večinske družbe, če ni istočasno vsakdanja praksa tudi za narodnomanjšinsko skupnost. Dosedaj je v meščanski družbi prav prevladovalo načelo, da se mora narodnomanjšinska družba vključiti v splošne tokove večinske skupnosti, češ da je to najboljši način za demokratično urejanje tako problemov večinskega kot manjšinskega naroda. Objektivna in subjektivna specifična teža večinske družbe pa je takšna, da je iluzorno pričakovati demokratično soočanje in odločanje med večinsko in manjšinsko skup-

nostjo na podlagi takoimenovane majorizacije, ki je vedno delovala le enosmerno, to je v korist večinske skupnosti.

Specifičnost narodne manjšine izhaja iz dejstva, da si je le-ta v teku zgodovine objektivno izoblikovala svoj specifičen sistem notranjih in zunanjih odnosov, ki imajo največ skupnega s sistemom lastne nacije, od katere je po prostorskem in družbeno gospodarskem sistemu ločena, zato ima pa marsikaj skupnega s sistemom večinske skupnosti, v kateri živi. Vse do sedaj je večinski sistem objektivno in prepogostoma tudi subjektivno deloval v treh smereh: razdvajal je narodno manjšino od njenega matičnega dela nacije, stopnjeval je vključevanje manjšine v večinski družbeni sistem, izkoreninjal je manjšinske značilnosti, kar je vse skupaj pospeševalo asimilacijo.

Sedaj je dozorel trenutek, da se ta proces zaustavi. Čedalje večja soodvisnost držav in državnih družbenih skupnosti, čedalje večji pretok ljudi in dobrin, čedalje večja tendenca k izboljšanju odnosov med državami in k sodelovanju med državami ter celo med državami z različnimi družbenimi sistemi, prinaša narodnim manjšinam nov položaj v družbi. Narodna manjšina v novi poziciji ne more imeti značaj talca, kot so ji ga doslej pripisovale večinske družbene skupnosti. Z novo funkcijo postajajo zlasti manjšine, ki prebivajo v obmejnih regijah ob odprti meji, kot na primer slovenska v Italiji, ki prebiva vzdolž celotne kontinentalne jugoslovansko-italijanske meje ter italijanska manjšina, ki prebiva v SR Sloveniji in Hrvatski v Jugoslaviji, nosilec vsestranskega povezovanja in zbliževanja narodov obmejnih držav. Ko potencialni dejavnik takega povezovanja in zbliževanja postajajo manjšine le, če jim je zagotovljena možnost oplajanja z nacionalnimi specifičnostmi, ki jih nenehno in logično razvija njihova nacija v matični državi. Zagotovljena jim mora biti tudi možnost avtonomnega razvijanja lastnih nacionalnih značilnosti v državni skupnosti, v kateri živijo enakopravno z razvojem skupnosti večinskega naroda. Omogočen mora biti razvoj manjšinskega jezika in kulture ustrezno potrebam družbenega in tehnološkega razvoja države ter ustrezno razvoju socioekonomskega in prostorskega razvoja pri večinskem narodu.

Iz vsega tega izhaja, da je prišel čas, ko mora večinska skupnost upoštevati obstoj narodne manjšine kot specifičnega telesa z lastnimi nacionalnimi značilnostmi, med katere so vključene poleg jezikovnih, kulturnih in izobraževalnih tudi sociogospodarske in prostorske značilnosti. Prostor, na katerem živi narodna manjšina samostojno ali pomešano z večinskim narodom, mora dobiti posebne karakteristike, ki bodo omogočile uveljavljanje sistema odločanja in soodločanja večinske skupnosti skupno z manjšino na vseh področjih javnega in zasebnega življenja. Večinska skupnost bo morala pritegniti manjšino k soodločanju o vseh problemih, tako posameznih kot celotnega kompleksa problemov na z manjšinami poseljenih ozemljih, tako kulturnoprosvetne, jezikovne in izobraževalne kot socioekonomske in prostorske narave. Večinska skupnost mora poskrbeti za izoblikovanje takega sistema soodločanja o načinu reševanja skupnih problemov večinskega naroda in manjšine, ki bo prinašal take skupne rešitve, da ne bo več obstoj in razvoj narodne manjšine ogrožen in izpostavljen asimilaciji in raznarodovanju. Obstoj narodne manjšine je lahko zagotovljen le tedaj, če se ji ni potrebno odrehati lastnemu prostoru in lastnim sociogospodarskim potencialom v okviru razvoja celotne družbe.

Narodna manjšina se ne sme vase zapirati, ker takšna politika ni zanjo perspektivna, temveč celo pogubna. Narodna manjšina mora biti skupnost odprtega tipa, ki sprejema vase impulze od zunaj in nudi lastne impulze navzven. Oplaja se v skupni družbi in to družbo tudi sama oplaja. Večinska skupnost pa mora upoštevati dejstvo, da ima manjšina pri tem manjšo moč, manj potenciala in slabšo sociogospodarsko strukturo od večinske družbe. Zato mora biti manjšina zaščitena pred objektivnimi impulzi negativnega značaja. Ta zaščita je lahko pravna, politična, toda družbeno sistemska. Ne glede na pravno in politično zaščito manjšin se mora izoblikovati sistemska zaščita, ki privilegira moment soodločanja o vseh vprašanjih, ki manjšine direktno ali indirektno tangirajo, še zlasti pri svoji pristojnosti, ki so povezana z velikimi spremembami sociogospodarskega in prostorskega značaja ob pogojih razkrajanja na kmečko zemljo navezane stare klasične in agrarne strukture prebivalstva manjšine ter oblikovanja nove gospodarske, socialne populacijske in prostorske strukture urbane družbe.

Skratka, večinska družba je dolžna poklicati na svojo lastno pobudo ali ob ni na pobudo same manjšine manjšinsko skupnost k soodločanju v primerih manjšinskega značaja.

Večinska družba mora omogočiti, da se narodna manjšina brez ovir objektivno in subjektivno oplaja z razvojem svoje lastne nacije v matični državi, ne da bi pri tem gledala na to kot na negativen pojav, ki bi bil lahko vzrok razkrajanju večinske skupnosti, kot so o tem menili v preteklosti.

Kako zelo pomembna je zaščita socioekonomskih in prostorskih značilnosti narodnostnih manjšin, nam zelo nazorno izražajo sodobni problemi slovenske narodnostne skupnosti v Italiji, ki živi na prostoru, ki doživlja prav v zadnjem času izredno dinamiko spreminjanja izrabe prostora, kar je povezano z izredno dinamično gospodarsko preobrazbo in s socialno ter prostorsko mobilnostjo in socioekonomskimi spremembami strukture prebivalstva. Te prostorske in socioekonomske značilnosti manjšine v obmejnem prostoru ob italijansko-jugoslovanski meji so posledica najrazličnejših dejavnikov tudi mednarodnega značaja. Po svoji intenziteti kot vsebini spreminjanja prostorskih in socioekonomskih struktur se tako kažejo velike razlike že na majhne razdalje v celotnem obmejnem pasu ob jugoslovansko-italijanski meji, od Trbiža v Kanalski dolini do Milja na Tržaškem. Med pomembne dejavnike tega spreminjanja sodi prav gotovo odprtost meje, ki pogojuje zelo intenzivne mednarodno tranzitne tokove prek številnih mejnih prehodov, od pomembnega tržaškega пристanišča v široko zaledje številnih evropskih držav, zlasti Jugovzhodne in Srednje Evrope ter med gospodarsko razvitim delom Severne Italije in širokim območjem vzhodne Evrope. Mnogi tokovi blagovnega in osebnega prometa, ki prečkajo mejo, so pa tudi sestavni del medkontinentalnih tokov blagovnega prometa. Poleg tega pa odločilno prispeva k spremembam prostorskih in socioekonomskih značilnosti obmejnega, z manjšino poseljenega prostora, širjenje mestnih območij Trsta in Gorice na podeželje v smeri proti državni meji. Urbani razvoj zacija podeželja v zaledju Trsta, Gorice in Trbiža se od druge svetovne vojne dalje izredno hitro stopnjuje in teritorialno širi. S širjenjem mestnega območja Trsta na podeželje se je v kratkih dveh desetletjih spreminila na celotnem tržaškem območju socioekonomska struktura iz agrarne odnosno polagrarne v čisto neagrarne. Podobni preobrazbi sledimo tudi vati demokratično soodločanje in odločanje med večinsko in manjšinsko skup-

na Doberdobskem Krasu in na večini ravninskega dela Goriške. Hkrati pa je agrarna izraba zemlje v zelo hitrem opuščanju na večini kraških območij Goriškega in Tržaškega Krasa, kmetijska proizvodnja je tod že skoraj popolnoma izumrla. O kmetijski izrabi prostora v pravem pomenu besede lahko govorimo le še v obmejnih krajih Goriških Brd in na območju Kanalske doline, čeprav je tudi v Kanalski dolini agrarni prostor močno izpostavljen krčenju na račun novih mednarodno prometno pomembnih funkcij celotne doline. Zato je tod kmetijstvo v veliki meri vezano na tradicionalne oblike izkoriščanja gorskih pašnikov in z njimi povezanega alpskega pastirstva. Beneška Slovenija pa preživlja zaradi intenzivnega zaposlovanja prebivalstva v inozemstvu proces opuščanja izrabe zemlje, kar daje tej pokrajini novo funkcijo bivalnega prostora upokojenim prebivalcem, na robu njenega ozemlja pa dobivajo kraji funkcijo spalnih naselij delavcev, ki so zaposleni v industriji bližnjih krajev Furlanije. Na še nedavno agrarnem prostoru obmejnih območij Goriške in Tržaške pokrajine ter Kanalske doline se širijo urbane funkcije z izgradnjo tovornih postajališč, industrijskih con, servisnih ustanov, gostega cestnega omrežja ter druge infrastrukture, ki je potrebna za intenzivno mednarodno pretakanje blaga in ljudi. Prav te spremembe prostorskega in socioekonomskega značaja na navedenem obmejnem manjšinskem prostoru so narekovale vodstvu in organom inštituta SLORI organizacijo simpozija, ki naj osvetli zaradi že opisanih prostorskih in socioekonomskih premikov v obmejnem prostoru na osnovi raziskav celotnega ozemlja vzdolž jugoslovansko-italijanske meje, vsakega območja posebej in posameznih krajev v območjih Kanalske doline, Beneške Slovenije, Goriške in Tržaške pokrajine novo nastale manjšinske probleme socioekonomske in prostorske narave. Osvetli naj se vse tisto, kar je povezano z neplanskim širjenjem urbanih funkcij večinske družbe na slovensko podeželje ter z degradacijo slovenskih manjšinskih socioekonomskih in prostorskih značilnosti ter s tem na spreminjanje slovenskega bolj ali manj čistega prostora v narodnostno mešana območja. To z manjšino nevsklajeno spreminjanje izrabe kmetijske zemlje za nekmetijske urbane namene ter oblikovanje in razvrščanje urbanih funkcij na slovenskem manjšinskem ozemlju odpira tudi vprašanje nevsklajenega razvoja urbane strukture prebivalstva med pripadniki večinskega naroda in manjšine. Izgradnja neagrarnih objektov je na manjšinski prostor pritegnila z novo nastalimi gospodarskimi objekti naselitev pripadnikov večinskega naroda z ustrezno poklicno strukturo prebivalstva. Pripadniki slovenske manjšine se pa zato, ker pobudniki novih gospodarskih dejavnosti na manjšinskem ozemlju niso težili k izobraževanju avtohtonega slovenskega prebivalstva primerno nastali strukturi delovnih mest, morajo izseljevati ali pa zaposlovati le na manj kvalificiranih delovnih mestih. Za tako in na nenaraven način nastalo urbano prostorsko nefunkcionalno strukturo urbanega prebivalstva pri manjšini pa le tej, čeprav je nudila lastno zemljo in prostor družbeni strukturi večinskega naroda, ni zagotovljena možnost razvoja ustrezno lociranih gospodarskih, kulturno-prosvetnih in izobraževalnih institucij na tradicionalnem podeželskem in v mestnem prostoru Trsta, Gorice, Krmina, Čedad, Čente in Trbiža. Tako slovenska manjšina v okviru dosedanjega sistema urbanizacije manjšinskega prostora nima enakopravne možnosti za razvijanje svojih jezikovnih, kulturnih, izobraževalnih, prosvetnih in socioekonomskih značilnosti niti na svojem tradicionalnem manjšinskem ozemlju niti v mestnem prostoru.

Vso to problematiko bodo bolj ali manj podrobno osvetlili referati, ki jih je pripravil naš inštitut za simpozij. Le-ti osvetljujejo na podlagi

temeljitega terenskega proučevanja in anketiranja prebivalstva, da se na vsem prostoru, naseljenem s Slovenci v Furlaniji - Julijski krajini, nahajamo že v vsem povojnem obdobju pred problemi, ki so bili nakazani v splošnem delu referata. Gre za težke socio-gospodarske in prostorske probleme, ki se vključujejo kot slabša komponenta med ravnanje večinske družbe s slovensko narodnostno skupnostjo. Poudariti je treba, da je politično-narodni položaj slovenske narodnostne skupnosti v Italiji relativno ugodnejši kot sociogospodarski in prostorski. Večinska družba je začela razumevati zaradi nastajanja določenih družbeno gospodarskih in političnih procesov, da je treba spremeniti odnos do narodne manjšine, to je do Slovencev v Italiji, v smislu priznanja njihovih pravic na področju nacionalnih pravic, "strictu sensu" (šole, kulture, delno jezika). Ni pa preskočila te meje in si še ni zastavila vprašanja, ki so povezana z reševanjem sociogospodarskih in prostorskih problemov, ki predstavljajo podlago za manjšinsko zaščito in njen obstoj ter svoboden razvoj.

Prav to neupoštevanje potreb po zaščiti sociogospodarskih in prostorskih značilnosti manjšine je povzročilo, da je večinska družba odvzela Slovincem del prostora (delno v Kanalski dolini, ogromno na Goriškem in Tržaškem). Ravnanje večinske družbe pa je tudi prispevalo k populacijskemu prazenju Beneške Slovenije. Pri vsem tem pa je moralo slovensko prebivalstvo gledati na te procese popolnoma pasivno in se podrežati političnim, sociogospodarskim in prostorskim odločitvam ter smerem večinske družbe. Na ta način je večinska družba pogojevala narodno manjšino kot objekt in se držala načel o podrejanju manjšine odločitvam, potrebam in interesom večine. Tako se je odvijal objektivni in subjektiven proces nadaljevanja asimilacije in raznarodovanja. Ohranil se je lahko samo tisti del slovenskega prebivalstva, kateremu ni bila odvzeta zemlja, ali pa mu je uspelo najti ustrezno ali neustrezno zaposlitev na manjšinskem območju ali v krajih v neposredni bližini tega območja, ki so dosegljivi z dnevno migracijo. Večinska družba je vse premalo storila, da bi se z ohranjanjem in razvojem socioekonomskega sistema pri manjšini v njenem prostoru ustrezno razvil socioekonomski sistem, ki bi ustrezal in bil enak s tendencami in dinamiko socioekonomskega razvoja večinske družbe. Saj bi le-to lahko prispevalo k prenehanju asimilacije manjšine.

Danes še vedno ni dovolj raziskan preobrat v zvezi s fenomenom odprte meje in problemi manjšin v obmejnih območjih. V tem smislu so se za manjšinski sistem odprli nekateri pozitivno-objektivni dejavniki, ki lahko vplivajo na obstoj in razvoj manjšinske družbe. Pozitivno-objektivni vplivi, ki začenjajo preraščati v subjektivne vplive, se že delno čutijo, kar pomeni, da se polagoma odpravlja pretekla usmeritev večinske družbe po čim večjem ločevanju manjšine od lastne nacije. Toda učinki odprte meje se morajo vskladiti tudi z drugimi ukrepi, ki pa so še vedno v sferi abstraktne politične dobre volje, niso pa še dosegli raven konkretnih ukrepov. Gre za dve vrsti ukrepov: za ukrepe na ravni nacionalnih značilnosti, "strictu sensu", in za ukrepe na ravni sociogospodarskih in prostorskih specifičnosti narodne manjšine. Na splošno glede slednjih prevladuje še vedno mnenje, da so ti izven dometa narodne manjšine, ki se mora ukloiniti interesom večine, ki se še vedno postavlja v vlogi "volje vseh državljanov". Zato je potrebno poiskati pogoje, ki naj posredujejo demokratično sociogospodarske in prostorske rešitve. Gre za sistem in instrumente odločanja o sociogospodarskih in prostorskih problemih, ki zadevajo manjšino. Manjšini naj omogočijo prostorsko ureditev, ki ne bo uničila

kvalitete njenega prostora. V kolikor so pa spremembe socioekonomskega in prostorskega značaja na manjšinskem ozemlju res nujne, mora nuditi večinska družba manjšini tako protivrednost, ki ji bo zagotovila nadaljnji obstoj na lastnem prostoru in tako socialno mobilnost ter izoblikovanje socioekonomske strukture, ki bo adekvatna socioekonomski strukturi večinskega naroda. Nuditi ji mora prostor za nemoten razvoj in prostorsko razvrščanje vseh manjšini potrebnih gospodarskih in negospodarskih dejavnosti, tako za šolstvo, kulturo in prosveto ter za gospodarske dejavnosti, bodisi na podeželju kot v centralnih mestnih območjih.

Literatura

- K.-A. Boesler, Gedanken zum Konzept der politischen Geographie, v "Die Erde", München, Wiesbaden 1972.
- Confini e regioni (Boundaries and Regions), ISIG, Trieste 1973.
- T. Hočevar, A. Lokar, Apliciranje ekonomske politike glede diferenciacije zaposlitvene strukture Slovencev in Italijanov v Trstu, Trst 1974 (ciklostil).
- J.F. Jenny, Beziehungen der Stadt Basel zu ihrem ausländischen Umland, Basel 1969.
- E. Kardelj, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1957.
- V. Klemenčič, G. Valussi, Odprta meja med Italijo in Jugoslavijo in vloga manjšin, Trst 1974 (ciklostil).
- V. Klemenčič, Prostorska urbanizacija in narodne manjšine v srednji Evropi, Trst 1974 (ciklostil).
- V. Klemenčič, Slovenska in italijanska narodna manjšina v luči urbanizacije in odprte jugoslovansko-italijanske državne meje, v "Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni", Ljubljana 1975.
- V. Klemenčič, A. Lokar, R. Strassoldo, Socioekonomski aspekti obstoja in razvoja manjšin, Trst 1974 (ciklostil).
- V. Klemenčič, Vzgojna in izobraževalna dejavnost Ljubljanske univerze v luči potreb zamejskih Slovencev ter italijanske ter madžarske narodnosti v SR Sloveniji, v "Univerza v Ljubljani ob 30-letnici osvoboditve (1945-1975)", Ljubljana 1975.
- A. Lokar, Narodne manjšine: socioekonomski aspekti (rokopis).
- V. Fr. Malchus, Grenzüberschreitende Zusammenarbeit europäischer Grenzregionen, v "Der Europäische Gemeindetag, 4", 1968.
- Probleme Grenznaher Räume I., Innsbruck 1973.
- K. Ruppert, F. Schaffer, Sozialgeographische Aspekte urbanisierter Lebensformen, Hannover 1973.
- K. Šiškovič, Pravne poti do rešitve problemov Slovencev v Italiji, Trst 1974.
- S. Spetič, Kapitalistični proizvodni mehanizem in pojavi asimilacije slovenske manjšine, Trst 1974 (ciklostil).
- V. Turina, D. Cupin, Zgodovinski in politični oris gospodarskega življenja Slovencev v Italiji, Trst 1974 (ciklostil).

L. Volk, Družbenogospodarski premiki in slovenska narodnostna skupnost na etničnem ozemlju na Tržaškem (ciklostil).

V. Vremec, Vloga in delež kmetijstva v organizmu slovenske zamejske skupnosti v Italiji, Trst 1974 (ciklostil).

G. Zaimi, Narodne manjšine v prostoru in času, v "Teoriji in praksi"
št. 11, 1976, Ljubljana.